

RWANDA

Historische inleiding:

Van de koloniale periode tot de Rwandese genocide...

Sinds de koloniale periode¹ in de 19^e eeuw wordt de geschiedenis van Rwanda gekenmerkt door oplopende politiek-etnische spanningen, die het land in 1994 in de gruwel van de genocide² stortten. Twintig jaar later herstelt Rwanda zich beetje bij beetje, maar het moet nu aan vele uitdagingen het hoofd bieden.

Algemene gegevens

Officiële benaming:

Republiek Rwanda

Hoofdstad:

Kigali

Oppervlakte:

26.338 km²

Geografische ligging:

Gelegen in Centraal Afrika, in de regio van de Grote Meren

Bevolking:

11.46 miljoen inwoners (in 2012)

Bevolkingsdichtheid:

416,00 inwoners/km² (in 2012)

Regeringsvorm:

Democratische republiek met presidentieel regime

Staatshoofd:

Paul Kagame, verkozen in 2000 (onrechtstreeks verkozen), opnieuw verkozen in 2003 en 2010 (algemene verkiezingen)

Index van de menselijke ontwikkeling (HDI):

0,434 in 2013 (167^e plaats van 187 landen)

Officiële talen:

Kinyarwanda, Frans en Engels

¹ Kolonisatie: Actie die aanduidt dat kolonies worden opgericht. Een kolonie is een gebied dat bezet wordt door een natie (m.a.w. kolonisator) buiten haar eigen grenzen. Kolonisatie bestaat uit de verovering, het administratief beheren en de exploitatie van het gebied, de bevolking en de grondstoffen van het land.

² cf. Themafiche: Internationale misdaden

1897-1962 ETNISCH ONDERSCHIED IN DE KOLONIALE PERIODE

De eerste gekende bewoners van Rwanda zijn de Twa's, pygmeeën. Maar de volkeren die er zich vervolgens vestigen, vermengen zich geleidelijk en delen langzaam aan eenzelfde taal, religie en cultuur. Vanaf de 16^e eeuw wordt het land op politiek vlak verdeeld in koninkrijken, geleid door koningen die men Mwami noemt. De begrippen Hutu en Tutsi bestaan, maar duiden op socio-professionele groepen (landbouwers en veehouders). Op basis van zijn dagelijkse bezigheden kan een Hutu dus een Tutsi worden en omgekeerd.

Vanaf 1897, in het kader van de **koloniale expansiepolitiek in Afrika**, komt Rwanda eerst onder Duits en daarna, na Wereldoorlog I, onder Belgisch bestuur. Deze Europese kolonisten stellen de bestaande politieke en sociale structuren in vraag. In 1918 plaatsen de Belgische autoriteiten de Tutsi-leiders onder hun controle en passen de toen gangbare raciale theorieën toe. De Belgische koloniale macht ontwikkelt een hiërarchie tussen de Hutu's, Tutsi's en Twa's. Op basis van verschillende morfologische kenmerken worden de Tutsi's als intelligenter beschouwd en dus beter geschikt om de leiding te nemen.

In de jaren 30 verplichten de Belgen het gebruik van een identiteitskaart waarop de etniciteit³ Hutu, Tutsi of Twa vermeld wordt. Hierdoor wordt het sociale en economische onderscheid tussen de twee groepen benadrukt. **Dit beleid zal een doorslaggevende rol spelen in de politiek-etnische rivaliteit die gedurende meer dan dertig jaar het land zal verscheuren.**

1959-1990 DEKOLONISATIEBEWEGING EN POLITISERING VAN DE ETNISCHE KLOOF

Na de Tweede Wereldoorlog ontstaan op het Afrikaanse continent onafhankelijkheidsbewegingen. Op dat moment begint ook de Tutsi-elite de macht van de kolonialen in Rwanda te betwisten en vraagt ze de totale en onmiddellijke onafhankelijkheid van het land. Als antwoord op deze Tutsi-contestatie ondersteunen de Belgische kolonisten de vorming van een leidende Hutu-klasse in naam van de «democratische meerderheid» (de Hutu's vertegenwoordigen 85% van de Rwandese bevolking tegenover 14% Tutsi's en 1% Twa's). In 1959 komen de Hutu's, die zich kanten tegen de politieke, economische en sociale politiek van de Tutsi's, in opstand. Dit is de start van wat men «**de sociale revolutie**» noemt, die van 1959 tot 1961 duurt.

Wanneer Rwanda in 1962 onafhankelijk wordt, vluchten 120 000 mensen - hoofdzakelijk Tutsi's - naar de verschillende buurlanden om te ontsnappen aan het geweld, dat met de geleidelijke machtsovername door de Hutu-gemeenschap gepaard gaat. Tussen 1962 en 1967 voeren Tutsi- vluchtelingen tien aanvallen uit op Hutu-doelwitten en de Hutu-regering, waarbij elk van deze acties tot represailles leidt. Een groot aantal Tutsi-burgers wordt vermoord, wat aanleiding geeft tot een nieuwe vluchtelingenstroom. Anderzijds werken de opeenvolgende Hutu-regeringen mee aan de versteviging van een politiek die gericht is op etnische discriminatie. Etnische afkomst wordt een bepalend element in het sociale leven. De toegang tot werk, scholing, administratieve posten en het leger wordt vanaf nu voor de Tutsi's bemoeilijkt.

³ Etnische bevolkingsgroep. Groep mensen die dezelfde taal en cultuur delen, bled, de bevolking en de grondstoffen van het land.

1990-1994 BURGEROORLOG EN VREDESONDERHANDELINGEN

In 1990 dringt het Rwandees Patriottisch Front (RPF)⁴, dat gevestigd is in Oeganda, Rwanda binnen. Onder nationale en internationale druk waarbij wordt aangedrongen op de democratisering van het land, staat president Habyarimana (een Hutu) de invoering van het meerpartijensysteem toe. In april 1992 wordt een coalitieregering gevormd die onderhandelingen start met het RPF. Dit overleg leidt eerst tot een staakt-het-vuren in juli 1992 en is de aanleiding tot de Arusha-akkoorden in augustus 1993. Om de akkoorden van Arusha te doen naleven, zetten de Verenigde Naties⁵ in november 1993 blauwhelmen in, maar in werkelijkheid worden de akkoorden nooit volledig toegepast. President Habyarimana raakt steeds meer geïsoleerd doordat de houding van zijn meest extremistische medestanders verhardt. Zij weigeren een opening naar een Tutsi-oppositie toe, evenals de installatie van een overgangsregering. Rwanda verzinkt in een gewelddadige burgeroorlog die gepaard gaat met ideologische propaganda, gedirigeerd door de regering: ze verspreiden leugens, voeden de angst, insinueren dat de verdeling van de macht een catastrofale situatie zou veroorzaken, beschuldigen de opposanten en beroepen zich op de etnische solidariteit. RTLM⁶ (Radio Télévision des Mille Collines) en het leger, dat zogenaamd ter zelfbescherming gewapende milities opleidt, worden de dienaars van deze haatmachine.

APRIL-JULI 1994 DE UITROEIING VAN DE TUTSI'S EN HET UITMOORDEN VAN GEMATIGDE HUTU'S

Op 6 april 1994 wordt het vliegtuig van Habyarimana neergehaald. De dood van de Rwandese president leidt tot het begin van de uitroeiing van de Tutsi's en tot het uitmoorden van de Hutu's die zich tegen deze genocide⁷ verzetten. Op 7 april worden eerste minister Agathe Uwilingiyimana (een gematigde Hutu) en de tien Belgische blauwhelmen die haar moesten beschermen, brutaal vermoord door soldaten van het Rwandese leger. Twee weken later, op 21 april, trekt België samen met andere landen zijn troepen terug. Het aantal strijdkrachten van UNAMIR daalt van de oorspronkelijke 2.165 naar 270 blauwhelmen. Op drie maanden tijd worden ongeveer één miljoen mensen vermoord, zonder dat de internationale organisaties die in Rwanda aanwezig zijn tussenbeide komen. De massamoorden gaan door tot 4 juli 1994, de datum waarop het RPF de militaire controle over het volledige Rwandese grondgebied overneemt en een regering van nationale eenheid vormt. Deze heeft als prioriteit: de reconstructie van het land en gerechtigheid voor de slachtoffers van de genocide.

⁴ RPF - Rwandees Patriottisch Front: Oorspronkelijk een guerrillabeweging, nadien een politieke partij die officieel opkomt in december 1987. Het grootste deel van de leden van het RPF komt uit de Tutsi-bevolking die Rwanda ontvluchtte na de massamoorden in 1959, 1963 en 1973. De kern van de RPF-leiders komt uit de Rwandese diaspora in Oeganda.

⁵ VN (Verenigde Naties): De Verenigde Naties is een internationale organisatie die in 1945 werd gesticht met als doel het garanderen van de vrede en de internationale veiligheid, het ontwikkelen van vriendschapsrelaties tussen de verschillende naties, het coördineren van de acties van de naties en het hen bieden van hulp in de strijd tegen armoede, honger, ziektes en analfabetisme. De VN streeft ernaar om samen betere levensvoorwaarden te creëren en het respect voor de Rechten van de Mens in het algemeen te verzekeren.

⁶ RTLM: «Radio-télévision libre des Mille Collines» werd opgericht in 1993. De zender was het belangrijkste kanaal voor anti-Tutsi-propaganda, in de vorm van redevoeringen, liedjes en aanklachten, ontwikkeld door Hutu-extremisten.

⁷ Genocide:

- Volgens Lemkin: De term «genocide» werd in 1944 bedacht door Raphael Lemkin, een Pools-Joodse professor in Amerikaans recht. De term werd afgeleid van het Griekse genos («aard», «soort») en cide, dat terugslaat op de Latijnse term caedere («doden», «uitmoorden»). De term verscheen voor het eerst in Lemkins studie *Rule in Occupied Europe* in 1944 en wordt gedefinieerd als de vernietiging van een volk of een etnische bevolkingsgroep.
- Volgens de Verenigde Naties: In 1948 ondertekent de VN het Verdrag inzake de Voorkoming en de Bestrafing van Genocide. Artikel II preciseert: «Een genocide omvat minstens één van volgende handelingen die bedoeld zijn om volledig of gedeeltelijk een nationale, een etnische, een raciale of een godsdienstige bevolkingsgroep te vernietigen door: a) het doden van leden van de groep, b) de mentale of fysieke integriteit van de leden van de groep te ondermijnen, c) de bewustte onderwerping van de groep aan levensomstandigheden die gericht zijn op totale of gedeeltelijke fysieke vernietiging, d) maatregelen die erop gericht zijn om geboortes te verhinderen binnen de groep en e) verplichte overplaatsing van de kinderen uit de groep naar een andere groep.»

1994-2014 POGINGEN OM DE OPENBARE EN JURIDISCHE VEILIGHEID TE BEVORDEREN NA DE GENOCIDE

Kort na de genocide worden meer dan 100.000 verdachten opgepakt, maar het juridische apparaat kan er slechts enkele duizenden per jaar berechten. Daarom werkt Rwanda een geheel van juridische mogelijkheden uit om de aanstokers en uitvoerders van de uitroeiing te veroordelen. Daarnaast heeft de genocide belangrijke vluchtelingenstromen in gang gezet. Meer dan anderhalf miljoen Rwandezes (hoofdzakelijk Hutu's) vluchten naar buurlanden, vooral naar het oosten van de Democratische Republiek Congo (DRC).⁸ Onder hen bevinden zich gewapende Hutu-extremisten, die aan de grenzen een bedreiging vormen voor de stabiliteit van het nieuwe Rwandese regime. Vanaf 1996 start het Rwandese Patriottisch Leger (RPL) met gewapende aanvallen om de politiek-militaire Hutu-oppositie in de vluchtelingenkampen in de DRC te ontmantelen. Dit heeft duizenden doden tot gevolg.⁹ Twee decennia na de genocide controleert een Hutu-militie, het FDLR (*Forces Démocratiques de Libération du Rwanda*), nog steeds kleine delen van de Congolese provincies Zuid- en Noord-Kivu, wat leidt tot ernstige vormen van afpersing van de plaatselijke bevolking.

⁸ Op dat ogenblik Zaïre

⁹ Hoofdcommissaris van de Verenigde Naties voor de Mensenrechten, *Rapport du Projet Mapping concernant les violations les plus graves des droits de l'homme et du droit international humanitaire commises entre mars 1993 et juin 2003 sur le territoire de la République démocratique du Congo*, Augustus 2010.

¹⁰ Cf. Themafiche : Inleiding tot het internationaal strafrecht

¹¹ Cf. Themafiche : Universele bevoegdheid

Bronnen

- Braeckman Colette, *Au Rwanda comme au Burundi, l'argument ethnique ne fait plus recette*, Le Monde diplomatique, décembre 2010, <http://www.monde-diplomatique.fr/2010/12/braeckman/19957>
- Chrétien Jean-Pierre, *L'Afrique des grands lacs - Deux Mille Ans d'histoire*, Paris, Aubier-Historique, 2000.
- *Dossier pédagogique : comprendre les génocides du 20e siècle*, une réalisation de la Cellule Formation Jeunesse du Centre Communautaire Laïc Juif.
- ICG : http://www.crisisweb.org/home/index_cf-m?id=1174&l=2, rapports publiés par ICG sur le Rwanda.
- Marysse S., Reytsjens F. et Vandeginste S. (sous la dir), *L'Annuaire de l'Afrique des Grands-Lacs* (publication annuelle), L'Harmattan, Paris.
- National Institute of Statistics of Rwanda: <http://statistics.gov.rw/>
- *Séries Cahiers Africains*, L'Harmattan/MRAC, Paris/Tervuren.
- Stassen J.P., *Les revenants*, Revue XXI, n°20, herfst 2012.
- Van Haperen M., 'De genocide in Rwanda, 1994', in *De Holocausten andere genociden*, NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, Amsterdam University Press, Amsterdam 2012, p. 9-121. http://www.niod.nl/sites/niod.nl/files/Holocaust%20en%20andere%20genociden_0.pdf

■ **Op sociaal en economisch vlak** blijven er grote uitdagingen bestaan. Belangrijke economische ontwikkelingen hebben bijgedragen aan de heropbouw van het land. Op twintig jaar tijd is Rwanda erin geslaagd zijn economie te herstellen. De Rwandese economie vertoont vandaag een jaarlijkse groei van 7%. Nochtans blijft de strijd tegen armoede de belangrijkste uitdaging. Als dichtst bevolkt land van Afrika, heeft Rwanda te kampen met een zware belasting van zijn grond. Dit beperkt de rendabiliteit van Rwanda's landbouwactiviteiten waarvan 70% van Rwandezes afhankelijk is. In de hoop de Rwandese bevolking samen te brengen in nationale eenheid, heeft de regering wettelijke en politieke maatregelen getroffen om het negacionisme te sanctioneren en het onderscheid in etnische categorieën af te schaffen. Zo werd de vermelding van de etnische bevolkingsgroep op de identiteitskaart afgeschaft en werden de leerboeken herschreven. Ondanks deze initiatieven, blijft het wantrouwen tussen de gemeenschappen voelbaar. De bevolking voelt een zekere weerstand om terug samen te leven na de genocide.

■ **Op politiek vlak** heeft het huidige regime er bewust voor gekozen om het bestuur «aan te passen aan de Rwandese context», dat wil zeggen dat ze niet blindelings westerse modellen van democratie en justitie willen kopiëren. De strijd tegen corruptie en voor de gelijkheid tussen man en vrouw levert tegelijkertijd zeer bemoedigende resultaten op. Het gezag, dat sterk geconcentreerd is binnen het RPF, heeft echter wel moeite met het democratisch pluralisme. Er blijven belangrijke hinderpalen bestaan, vooral op het vlak van vrije meningsuiting en het verenigingsrecht.

■ **Op juridisch vlak** waren er ook enorme uitdagingen. Kort na de genocide werden immers meer dan 100 000 verdachten opgepakt, maar er waren er nog maar een twintigtal magistraten in functie en een groot aantal gerechtsgebouwen vernield. Om tegen deze straffeloosheid in te gaan en als antwoord op de tekorten van het rechtsapparaat in Rwanda, werden een aantal juridische instrumenten gecreëerd: onder meer het Rwanda-Tribunaal en de Gacaca-rechtbanken. De bevoegdheden van deze rechterlijke instanties worden bepaald in functie van de ernst van de misdaden en het niveau van verantwoordelijkheid van de daders.

Het Rwanda-Tribunaal (International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR)¹⁰ werd in 1994 door de Verenigde Naties opgericht in Arusha (Tanzania). Het tribunaal is erin geslaagd om de hoogst geplaatste verantwoordelijken van de genocide aan te duiden: de militaire en politieke kopstukken, de rol van de media, ... en zal zijn werkzaamheden in 2015 afsluiten.

In 1998 bleek dat de gewone rechtbanken aan het toenmalige tempo meer dan een eeuw nodig zouden hebben om alle verdachten te berechten. Daarom ontwikkelde de Rwandese regering een aanvullend rechtssysteem: de Gacaca. De processen vonden in open lucht plaats en waren publiek. De rechters werden verkozen door de bevolking. De Gacaca-rechtbanken die tussen 2005 en 2012 actief waren hebben het grootste deel van de rechtszaken, zo'n 2 miljoen zaken, in verband met de genocide beoordeeld. In België zijn op basis van de universele bevoegdheid¹¹ elf daders van de genocide berecht en veroordeeld.